

ՎԱՀԵ ԹՈՐՈՍՅԱՆ

Եվրոպական համալսարանի իրավաբան,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

**ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՏԱՐԱՆՁԱՏՈՒՄԸ
ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ ԼՈՒՍԱՎՈՐԻՉՆԵՐԻ
ԻՐԱՎԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԱՅԱՑՔՆԵՐՈՒՄ**

Հողվածը նվիրված է աշխարհիկ պետության իրավական ամրագրման հարցի լուսաբանմանը՝ ֆրանսիական լուսավորչական իրավաբանական մտքի համատեքստում: Հայտնի է, որ պետություն-եկեղեցի հարաբերությունների իրավական կարգավորման գործում հսկայական ազդեցություն ունեցան Նոր շրջանի հեղափոխական տեղաշարժերը, մասնավորապես՝ անգլիական և ֆրանսիական բուրժուադեմոկրատական հեղափոխությունները: Վերջինիս գործնական իրականացումը տեղի ունեցավ այնպիսի պատմաքաղաքական իրողությունների կիզակետում, երբ առարկայական խնդիր էր դրվել միապետական կարգերի վերանայման և մարդու բնական իրավունքների ճանաչման համար: Ֆրանսիացի լուսավորիչները իրենց բնորոշ մատերիալիստական աշխարհայացքի դիրքերից կանխորոշեցին հեղափոխական այս գաղափարների կյանքի կոչումը, այդ թվում՝ նաև պետությունից եկեղեցու առանձնացումը և խղճի ազատության իրավունքի ամրագրումը:

Հիմնարարներ՝ աշխարհիկ պետություն, պետություն-եկեղեցի փոխհարաբերություններ, խղճի ազատության իրավունք, ֆրանսիական լուսավորչական իրավաբանական միտք:

Մեր օրերում բավական արդիական հիմնահարց է պետակեղեցական հարաբերությունների համարժեք գնահատումը, դրանց տեսաբանական և գործնական հիմնահարցերի քննարկումը: Այս առումով մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում պետություն-եկեղեցի տարանջատման սկզբունքը՝ որպես Նոր ժամանակներում ամրագրված իրավական գաղափար: Հարկ է արձանագրել այն, որ եկեղեցին պետությունից անջատելու հետևողական գործընթացը սկիզբ դրվեց ավատատիրական հասարակական-տնտեսական հասարակարգից կապիտալիզմին անցնելու պատմավուրում: Հայտնի է, որ այդ անցումը նախանշվեց բուրժուադեմոկրատական հեղափոխություններով, որոնցից, մասնավորապես, ֆրանսիական բուրժուական հեղափոխությունը գաղափարական և գործնական առաջամարտիկը դարձավ աշխարհիկ պետության իրավական ամրագրման գործընթացում:

Ժողովրդավարական կարգախոսների ներքո ծավալվող հեղափոխության ալիքը նշանավորվեց քաղաքացիական պատերազմով, արյունալի տեռորով, որի թիրախ դարձան հատկապես միապետական կարգերն ու եկեղեցին: Այդ պայքարի գաղափարական, տեսական հենքը ապահովեցին ֆրանսիական մատերիալիստ-լուսավորիչները՝ Ժ. Լամետրին, Պ. Հոլբախը, Ֆ. Վոլտերը, Դ. Դիդրոն, Կ. Հելվեցիուսը և այլք, որոնց վրա, իր հերթին, հիմնարար ազդեցություն էր գործել ֆրանսիացի լուսավորիչ Պիեռ Բեյլի¹ «ոչ թե բանականությունը

պետք է ենթարկվի հավատին, այլ հավատը պետք է ենթարկվի բանականությանը» հիմնադրույթը:

Այս տեսական մեկնակետից ելնելով՝ ֆրանսիացի «մարտնչող մատերիալիստները» կրոնը հակադրեցին բանականությանը և անողորմ հարձակում սկսեցին Կաթոլիկ եկեղեցու դեմ՝ հրապարակ նետելով նրան ուղղված Վոլտերի հայտնի «ճգմենք սողունին» նշանաբանը: Հակակրոնական շարժումը սուր բնույթ ընդունեց հատկապես քրիստոնեության պարագայում, որի հետևանքով ազգայնացվեցին եկեղեցական հողերը, փակվեցին մի շարք եկեղեցական կառույցներ:

Հատկանշական է, որ ֆրանսիացի լուսավորիչների պայքարն ընդդեմ կրոնի ու եկեղեցու, ընդհուպ մինչև 18-րդ դարի կեսը ծավալվում էր «դեիզմի» դրոշի ներքո, այսինքն, մի կողմից նրանք Աստծուն ընդունում էին որպես աշխարհի արարիչ, մյուս կողմից՝ պաշտպանում այն դրույթը, որ գերբնական ուժերը չեն միջամտում բնության և հասարակության զարգացմանը²: Սակայն հարկ է ընդգծել այն փաստը, որ իրենց հետագա նախածեռնություններում մարտնչող մատերիալիզմի տեսաբանները աստիճանաբար հաղթահարեցին դեիզմի սահմանափակվածությունը և բացահայտ աթեիստական կողմնորոշում որդեգրեցին³:

Այդուհանդերձ, հիմք ընդունելով բանականության գերակայությունը՝ ոչ բոլորն էին անտեսում կրոնի սոցիալական նշանակությունը: Ֆրանսիական հեղափոխության նախակարապետ Լուի Մոն-

www.ardaradutyjournal.com

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

տեսքյուն, վստահ կողմնակիցը լինելով պետություն-եկեղեցի գործառնությանին տարանջատմանը և խղճի ազատության ապահովմանը, միաժամանակ, բարձր էր գնահատում քրիստոնեության դերը՝ հատկապես միապետերի հնարավոր անմարդկային վարքագիծը զսպելու և կամայական քայլերը կանխելու տեսանկյունից: Այս առումով՝ Մոնտեսքյուն, նույնիսկ, ինչ-որ տեղ խելամիտ էր համարում պետական եկեղեցու կամ կրոնի դերը՝ որպես միասնականության խթանող գործոն: Ըստ Մոնտեսքյոյի՝ մարդկային օրենքները, ավանդույթները և կրոնական կարգադրագրերը, ունենալով տարբեր ծագում, նպատակ և գործառույթ, պետք է միտված լինեն քաղաքացիների բարոյական որակների բարձրացմանը և նրանց հարաբերություններում ապահովեն հանդուրժողականություն⁴:

Ֆրանսիական լուսավորականության ջահակիր Ֆրանսուա Վոլտերն իր «Հանդուրժողականության մասին» տրակտատում այն վստահ կարծիքին էր, որ մարդու համոզմունքների և դրանք հրապարակայնորեն դավանելու ազատությունը, որը չի վնասում հասարակության մյուս անդամների իրավունքները, նույնքան կարևոր իրավունք է, որքան անձնական ազատության և սեփականության իրավունքը: Մարդկային օրենքը հիմնված է բնական իրավունքի վրա, իսկ խղճի ազատությունը մարդու բնական իրավունքն է: Վոլտերի պնդմամբ մարդկության ընդհանուր բարիքը. «...պահանջում է համոզմունքի, խղճի, պաշտամունքի ազատություն, առաջին հերթին, նրա համար, որովհետև այդ ազատությունը ժողովրդի միջև իրական եղբայրություն հաստատելու միակ միջոցն է»: Միաժամանակ, հավատքի նկատմամբ հանդուրժողականությունը հուսալի երաշխիք է՝ ելնելով պետական անվտանգության և կայունության ապահովման նկատառումներից, քանի որ տարամետ կարծիքների բաժանված հասարակությունը հանդուրժողականության շնորհիվ չի կարող իշխանատենչ հավակնություններ դրսևորել: Հետևաբար՝ հարկավոր է լինել արդարադատ և ներողամիտ, չէ որ բոլորն էլ, ի վերջո, ստեղծված են մեկ Աստծո կողմից⁵: Վոլտերի այս հանդուրժողականությունը, լինելով նրա իրավաքաղաքական մտքի անբաժանելի մասը, հանուն արդարության, պետք է ասել, որ ուներ որոշակի հակասական երանգներ, այն պարզ պատճառով, որ դա չէր դրսևորվում Կաթոլիկ եկեղեցու և վերջինիս դավանանքի նկատմամբ, և, ավելին, նույնիսկ կտրուկ և բացահայտ կերպով հակադրվում էր դրան:

Ժողովրդավարական իդեալների հաստատագրման գործում նշանակալի ազդեցություն ու-

նեցավ Ժան-ժակ Ռուսոյի ժողովրդաիշխանության մասին ուսմունքը: Ռուսոն գտնում էր, որ արդարության և իշխանության միակ աղբյուրն Աստված է, բոլոր հիվանդությունների հիմքը նույնպես Աստծուց է, սակայն դա չի արգելում մարդկանց դիմել բժիշկի: Եթե արդարության պատկերացումը բոլորի մոտ նույն կերպ ընկալվեր, պետությունը կարիք չէր ունենա ո՛չ կառավարության և ո՛չ էլ օրենքների, այստեղից էլ եզրակացնելով, որ արդարության համար անհրաժեշտ են օրենքներ :

Կողմնակից լինելով կրոնական այլակարծության հաստատմանը՝ Ռուսոն մերժում էր այն վարդապետությունների գոյությունը, որոնք սերմանում են ատելություն և հակադրվում այսպես կոչված «քաղաքացիական պարտքին»: Նա խիստ վտանգավոր էր համարում թեոկրատական պետություններին բնորոշ առանձնահատկությունների տեղայնացումը աշխարհիկ պետություններում. «Նա, ով կասի Եկեղեցուց դուրս չկա փրկություն, պետք է վտարվի պետությունից, եթե իհարկե պետությունը Եկեղեցի չէ կամ առաջնորդը քահանայապետ չէ»: Սա թերևս վկայությունն է այն բանի, որ աշխարհիկ պետության մեջ կրոնը չի կարող համապարտադիր լինել բոլորի համար:

Հատկանշական է, որ նոր դարաշրջանում Եվրոպայի կողմից որդեգրած աշխարհիկ սկզբունքները հիմք դրեցին պետություն-եկեղեցի հարաբերությունների նոր մեկնակետին՝ կանխորոշելով աշխարհիկ պետությունների կազմավորումը: 1789թ. Ֆրանսիայի օրենսդիր մարմնի կողմից ընդունված Մարդու և քաղաքացու իրավունքների հռչակագիրը սահմանեց կրոնական բազմակարծության (Հոդ. 10-րդ) և մտքի ազատության իրավունքը (Հոդ. 11-րդ): 1790թ. հուլիսի 12-ին Ֆրանսիայի Սահմանադիր ժողովի կողմից ընդունվեց «Հոգևոր դասի քաղաքացիական սահմանադրություն» («Constitution civile du clergé») վերտառությամբ օրենքը, որի արդյունքում՝ Ֆրանսիայի Կաթոլիկ եկեղեցին անջատվեց Հռոմի Կաթոլիկ եկեղեցուց և ամբողջությամբ անցավ իշխանությունների ենթակայության տակ: Վարչական դեպարտամենտների քանակին համապատասխան ստեղծվեցին եկեղեցական թեմեր, իսկ եկեղեցուն պատկանող հողատարածքները ազգայնացվեցին: Հոգևոր սպասավորների համար սահմանվեց տեղական ինքնակառավարման մարմիններին ծառայողական երդում տալու պարտավորություն, որը մեծ վրդովմունք առաջացրեց հոգևորականության շրջանում: Արդյունքում՝ շատերը հրաժարվեցին հոգևոր սպասավորությունից: Հետագայում եկեղեցական ծեսով կատարված ամուսնությունը իր տեղը զիջեց քաղա-

քացիական ամուսնությանը, ինչպես նաև վերացվեց ընտրական իրավունքի իրացման համար Կաթոլիկ եկեղեցու հետևող լինելու պահանջը¹։ Միաժամանակ, հիշյալ զարգացումների շնորհիվ մարմնավորվեց և տեսական հարթությունից իրավական դաշտ տեղափոխվեց եկեղեցու և պետության անջատման դոկտրինը։ Արդեն 1793թ. յակոբինյան իշխանության կողմից ընդունված Հռչակագրի 7-րդ հոդվածը սահմանեց խղճի ազատության իրավունքը, իսկ 1795թ. *փետրվարի 21-ին ընդունված օրենքի համաձայն՝ սահմանվեց կրոնական պաշտամունքի ազատության իրավունքը և արգելք դրվեց պետության կողմից որևէ կրոնի ֆինանսավորման կամ այլ կերպ աջակցության վրա*։

Հատկանշական է, որ Ֆրանսիան առաջինը աշխարհում ընդունեց օրենք եկեղեցու և պետության անջատման մասին (*«La séparation des Églises et de l'État» (1905 թ.)*), որով ուժը կորցրած ճանաչվեց Նապոլեոն Բոնապարտի և Հռոմի Պիոս 8-րդ պապի միջև ստորագրված Կոնկորդատը¹⁰։ Ինչպես ժամանակակիցներն են բնորոշում ֆրանսիա-

կան պետության և կաթոլիկ եկեղեցու պայքարը՝ որպես «երկու Ֆրանսիաների առճակատում», պայմանականորեն ասած, ավարտվեց եկեղեցու պարտությամբ։ Եկեղեցու և պետության մասին անջատման օրենքով ազգայնացվեց կրոնական կառույցներին պատկանող գույքի մեծ մասը, իսկ պետական բյուջեից քահանաների վճարվող աշխատավարձը դադարեցվեց։

Այսպիսով պարզ է դառնում պետություն-եկեղեցի հարաբերություններում ֆրանսիական լուսավորչական մտքի մեծ ազդեցությունը։ Ֆրանսիական աշխարհիկ պետության մոդելը՝ լաիցիզմը, դարձավ ընդօրինակելի մի շարք եվրոպական պետությունների համար։ Ուշագրավ է նաև այն, որ, եթե ֆրանսիական աշխարհիկ մտածողությունը գնաց եկեղեցուն հակադրվելու ուղղով, ապա անգլո-սաքսոնականը ընտրեց «պետություն-եկեղեցի» հարաբերությունների համադրման կոնսենսուսային ձևաչափը։

¹ Պ. Բեյլի՝ այդ ժամանակների համար չափազանց մեծ հանդուրժողականության և բանականության գովերգումը, արժանացավ այնպիսի դիմադրության, որի պարագայում պարզապես այրեցին նրա աշխատությունները։ Թեև պետք է նաև նշել, որ հետագա կյանքի և գործունեության ընթացքում նշանավոր մտածողը նահանջեց իր որոշ մոտեցումներից, մասնավորապես՝ աթեիստական աշխարհընթացումը համարելով վտանգավոր պետության համար։ Այլ կերպ ասած՝ պետությունը ոչ միայն պարտավոր է միջոցներ ձեռք առնել նրանց նկատմամբ, ովքեր խախտում են օրենքներն ու սովորույթները, այլև նրանց՝ ովքեր չեն երկյուղում Աստծո դատաստանից։

² Կուզնեցով Վ., Թող չքվի խավարը, 18-րդ դարի մատերիալիստները աթեիզմի, կրոնի, եկեղեցու մասին, Եր., 1980թ., էջ 4։

³ Թորոսյան Վ., Աշխարհիկ պետության ծագումը և զարգացումը, «Արդարադատություն» գիտական հանդես, 2018թ., N 1 (42) էջեր 9-14։

⁴ Монтескье Ш. Л., О духе законов, Избранные произведения. // Институт философии АН СССР, М.: Государственное издательство политической литературы, 1955, С. 530-560.

⁵ Вольтер, Трактат о веротерпимости, Философские трактаты и диалоги, М.: Изд-во Эксмо, 2005, С. 138.

⁶ Նույն տեղում, էջ 203։

⁷ Руссо Ж. Ж., Об Общественном договоре, или Принципы политического Права, Об общественном договоре. Трактаты / Пер. с фр., М.: «КАНОН-пресс», «Кучково поле», 1998, С. 226-227.

⁸ Նույն տեղում, էջեր 321-322։

⁹ Боберо Ж., Светскость: французская исключительность или универсальная ценность? https://zn.ua/SOCIETY/svet-skost_frantsuzskaya_isklyuchitelnost_ili_universalnaya_tsennost.html։

¹⁰ Понкин И. В., Столетие французского закона о разделении церкви и государства.–М.: 2005, С. 21.

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Կուզնեցով Վ., Թող չքվի խավարը, 18-րդ դարի մատերիալիստները աթեիզմի, կրոնի, եկեղեցու մասին, Եր., 1980թ.։
2. Монтескье Ш. Л., О духе законов, Избранные произведения. // Институт философии АН СССР, М.: Государственное издательство политической литературы, 1955.
3. Թորոսյան Վ., Աշխարհիկ պետության ծագումը և զարգացումը, «Արդարադատություն» գիտական հանդես,

2018թ., 2018 N 1 (42):

4. Вольтер, Трактат о веротерпимости, Философские трактаты и диалоги, М.: Изд-во Эксмо, 2005.
5. Руссо Ж. Ж., Об Общественном договоре, или Принципы политического Права, Об общественном договоре. Трактаты / Пер. с фр., М.: «КАНОН-пресс», «Кучково поле», 1998.
6. Боберо Ж., Светскость: французская исключительность или универсальная ценность?
7. Понкин И. В., Столетие французского закона о разделении церкви и государства. М.: 2005.

Vahe Torosyan

Юрист Европейского университета,
кандидат юридических наук

РЕЗЮМЕ

Разделение государства и церкви в правовом и политическом контексте французского Просвещения

Статья посвящена освещению вопроса о правовой фиксации светского государства в контексте политико-правовой мысли французского Просвещения. Примечательно, что революционные изменения в Новой Эре, в частности, англо-французские буржуазно-демократические революции, оказали огромное влияние на правовое урегулирование государственно-церковных отношений. Практическая реализация последнего имела место в центре таких исторических и политических реалий, когда была поставлена основная задача по пересмотру монархического строя и признанию естественных прав человека. Французские просветители, исходя из своего типичного материалистического мировоззрения, предопределили реализацию этих революционных идей, включая отделение церкви и право на свободу совести.

Ключевые слова: светское государство, государственно-церковные отношения, право на свободу совести, французское просвещение, юридическая и политическая мысль.

Vahe Torosyan

Lawyer at European University,
PhD in Law

SUMMARY

The separation of state and church in the legal-political context of the French Enlightenment

The article is devoted to the coverage of the issue of legal fixation of the secular state in the context of the French Enlightenment legal-political thought. It is noteworthy that the revolutionary changes in the New Era, in particular the Anglo-French bourgeois-democratic revolutions, had a huge impact on the legal settlement of state-church relations. The practical implementation of the latter took place in the center of such historical and political realities, when a substantive task was set for the revision of the monarchical order and the recognition of human natural rights. The French Enlighteners, from their typical materialist worldview, predetermined the realization of these revolutionary ideas, including the separation of the church and the right to freedom of conscience.

Key words: Secular state, state-church relations, right to freedom of conscience, French Enlightenment legal-political thought.

Բնագիրը ներկայացվել է 14.07.2020թ.

Ընդունվել է տպագրության 09.09.2020թ.

Հոդվածը երաշխավորել է տպագրության (գրախոսել է)

իրավաբանական գիտությունների թեկնածու Կ. Հակոբյանը